

Dawid Napiwodzki¹

„EUNUCHOWIE ZE WZGLĘDU NA KRÓLESTWO NIEBIOS”: BIBLIJNE PODSTAWY CELIBATU – ANALIZA LITERACKO-EGZEGETYCZNA MT 19,10–12

Streszczenie

Treścią artykułu jest analiza literacko-egzegetyczna Mt 19,10–12. Perykopa ta porusza tematykę bezżeństwa. Jezus mówiąc o bezżennych używa słowa „eunuchowie”. Wyróżnia trzy grupy (kategorie) eunuchów, z których dwie pierwsze istnieją z przyczyn naturalnych (defekty od urodzenia, kastracja), natomiast trzecią grupę stanowią ci, którzy sami siebie uczynili eunuchami ze względu na królestwo niebios. Termin „eunuchowie” jest tu rozumiany w znaczeniu metaforycznym, przez co podkreśla się, że bezżeństwo i wybór życia w celibacie, który podejmują niektórzy wybrani, nie są dla wszystkich zrozumiałe. W mowie Jezusa występują typowe dla semickiego sposobu wyrażania się struktury i formy literackie, między innymi spiralna struktura frazy (w. 12a–c), która jest typowa dla formy *maszal*, co może wskazywać na *ipsissima verba Jesu*. Badana perykopa stanowi materiał własny Ewangelii Mateusza. Doskonale wpisuje się w strukturę i zamysł redakcyjny rozdziałów 19 i 20. Opracowanie ukazuje ewangeliczne zakorzenienie celibatu, którego źródłem jest sam Jezus.

Słowa kluczowe: bezżeństwo, celibat, eunuchowie, królestwo niebios, *maszal*

---

¹ Mgr Dawid Napiwodzki OFMCap, referent powołaniowy w Prowincji Warszawskiej Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów; od roku 2020 jest doktorantem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; ORCID: 0000-0002-4352-5515. Adres do korespondencji: 00-245 Warszawa, ul. Kapucyńska 4, e-mail: dnap81@gmail.com.

“EUNUCHS FOR THE SAKE OF THE KINGDOM OF HEAVEN”: THE BIBLICAL BASICS OF CELIBACY – LITERARY-EXEGETICAL ANALYSIS MT 19:10–12

Abstract

The content of the article is a literary-exegetical analysis of Mt 19:10–12. This pericope deals with the subject of celibacy. When Jesus speaks of the unmarried, he uses the word “eunuchs”. He distinguishes three groups of eunuchs, the first two of which do not raise any doubts. However, the most surprising is the third group, as they are the ones who made themselves “eunuchs” for the sake of the kingdom of heaven. We are dealing here with a metaphorical approach to the celibate. It is emphasized that this state of life is not understandable for everyone, but only for the chosen ones, for those who do it for the sake of the kingdom of heaven. In Jesus’ speech, we find traces of typically Semitic literary structures and figures. We are dealing here with the spiral structure of the phrase (Mt 19:12a–c), which is typical of the Semitic form of *mashal*, which confirms that we are dealing with *ipsissima verba Jesu*. The researched pericope constitutes its own material, characteristic only for the Gospel of Matthew. It perfectly fits the structure and editorial concept of chapters 19 and 20. The study shows the biblical, evangelical rooting of celibacy, the source of which is Jesus himself.

Keywords: unmarried, celibacy, eunuchs, kingdom of heaven, *mashal*

Wstęp

Temat bezżeństwa i celibatu w dzisiejszych czasach, zwłaszcza w przestrzeni publicznej, jest poruszany przede wszystkim w kontekście osób porzucających kapłaństwo lub życie zakonne, czy też oskarżeń o wykroczenia natury seksualnej popełniane przez osoby duchowne. Obecnie obserwuje się wzmożony atak środowisk antykościelnych oraz antyklerykalnych na czystość i życie bezżenne. Zarzuca się celibatowi, że uniemożliwia zdrowy i pełny rozwój osobowy oraz nie pozwala być w pełni człowiekiem². Ogranicza się sprawy związane z celibatem jedynie do wymiaru prawnodyscyplinarnego, do postanowień hierarchii Kościoła, co jest uproszczeniem i zredukowaniem tego zagadnienia jedynie do jednego wymiaru³. Tymczasem celibat jest aktem wolnego wyboru osoby, która chce swoje życie poświęcić Bogu w kapłaństwie lub w życiu konsekrowanym, stanowi odpowiedź człowieka gotowego pójść za wezwaniem Chrystusa (zob. Mt 19,12). Temat celibatu jest zatem wciąż aktualny, dlatego warto go podejmować również na płaszczyźnie religijnej, zwłaszcza w kontekście jego źródeł biblijnych. Istotą celibatu jest bliska i osobowa relacja z Jezusem Chrystusem. On sam żył w stanie bezżennym

---

2 Raniero Cantalamessa, *Czystego serca*, tłum. Maria Ausilia Gołębiowska (Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2003), 10.

3 Grzegorz Ryś, „Wychowanie do celibatu”, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. Józef Augustyn (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010), 231.

i zachęcał do podjęcia takiego zobowiązania. Treścią niniejszego opracowania jest analiza literacko-egzegetyczna Mt 19,10–12, gdzie Jezus, wyliczając różne przyczyny życia w bezżeństwie, mówi o tych, którzy „sami siebie uczynili eunuchami ze względu na królestwo niebios”.

1. Charakterystyka literacka tekstu

Badana perykopa Mt 19,10–12, w której Jezus mówi o bezżeństwie, jest materiałem własnym Ewangelii Mateusza. Jej tekst z punktu widzenia krytyki tekstu nie budzi większych wątpliwości. Jedynie dwa słowa, mianowicie *autou* („Jego”) w wersecie 10 oraz *touton* („to”) w wersecie 11, nie występują w najstarszych kodeksach, stąd niektórzy uczeni nie są całkowicie przekonani o ich autentyczności⁴.

1.1. Kontekst

Należy podkreślić, że pomimo wielu problemów komentatorzy nie ustają w wysiłkach podania całościowej struktury Ewangelii Mateusza. Większość zgadza się z wydzielaniem trzech podstawowych części: *Ewangelii Dzieciństwa*, *Publicznej Działalności* oraz *Ewangelii Męki i Zmartwychwstania*. Podziały wewnątrz tych części napotykają na wiele rozbieżności. Proponowano w odniesieniu do dwóch ostatnich części między innymi podział składający się z dwóch, trzech lub sześciu członów⁵. Dziś wśród występujących różnych sugestii wyróżnia się trzy podstawowe rozwiązania, których inne są ich modyfikacjami, są to: model chiastyczny, model punktu zwrotnego i model pięciu ksiąg⁶.

W kontekście bliższym widoczne jest to, że Jezus jest w drodze (Mt 19,1–2.15), dlatego też kryterium *drogi* wyznacza najbliższe otoczenie badanej perykopy⁷. Bezpośrednio poprzedza ją Mt 19,3–9, gdzie Jezus prowadzi dyskusję z faryzeuszami na temat małżeństwa i rozwodów. Natomiast po badanej perykopie występuje fragment Mt 19,13–15, który dotyczy Jezusa i przynoszonych do Niego dzieci. Widać, że tematyka wszystkich

4 Zobacz: *Nowy Testament Grecki i Polski*, red. Roman Bogacz, Roman Mazur = tekst grecki: Nestle Eberhard, Edwin Nestle, tekst grecki: Nestle Eberhard, Nestle Edwin, *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland wyd. 28, red. Kurt Aland i in. = tekst polski: *Biblia Tysiąclecia* (Poznań: Pallottinum, 2017), 60.

5 Stanisław Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych* (Gniezno: Gaudentinum, 1992), 67–68.

6 Antoni Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2005), 32; John L. McKenzie, „The Gospel according to Matthew”, w: *The Jerome Biblical Commentary*, red. Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1968), 66; Adrian Leske, „Ewangelia według św. Mateusza”, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny*, red. William R. Farmer, Sean McEvenue, Armando J. Levoratti, David L. Dungan (Warszawa: Verbinum, 2001), 1136; Hugolin Langkammer, *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Ewangelia wg św. Mateusza. Ewangelia wg św. Marka* (Poznań: Pallottinum, 2014), 37–36.

7 Stanisław Jankowski, „Beżzenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, w: *Celibat znakiem płodności duchowej w Chrystusie. W 40-lecie encykliki „Sacerdotalis caelibatus”*, red. Ireneusz Werbiński, Scripta Theologica Thoruniensia 7 (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009), 31; Giacomo, Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, tłum. K. Stopa (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2010), 134.

trzech perykop jest ze sobą w pewien sposób powiązana i dotyczy zagadnień, które ogólnie należy określić jako rodzinne. Mt 19,3–9 ma bezpośredni związek z Mt 19,10 ze względu na kontynuowanie zagadnienia małżeństwa. Analizowany logion znajduje się w części narracyjnej: *Nauczanie podczas podróży i w Jerozolimie* (Mt 19–23), w ramach której można wyróżnić cztery odrębne fragmenty. Interesująca nas perykopa znajduje się w pierwszej części: *Pouczenia dla rodzin i domów* (Mt 19,1–20,28)⁸. Inni tę część nieco poszerzają (o Mt 20,29–34), nadając jej nazwę: *W drodze do Jerozolimy*⁹ lub *Uczniowie i nagroda*¹⁰. Na rozdziały 19 i 20 należy spojrzeć łącznie i całościowo, jako na część strukturalnie spójną: *W drodze do Jerozolimy* (Mt 19,1–20,34)¹¹. Propozycja podziału na perykopy tych dwóch rozdziałów, właściwsza i oddająca charakter Mateuszowego dzieła, jest modyfikacją ujęcia Antoniego Paciorka¹².

Wstęp: Początek podróży do Jerozolimy (Mt 19,1–2)

A Małżeństwo i rozwód (Mt 19,3–9)

B Dobrowolna bezżenność uczniów Jezusa (Mt 19,10–12)

A' Jezus i dzieci (Mt 19,13–15)

G Bogaty młodzieniec (Mt 19,16–22)

C Bogaty a królestwo Boże (Mt 19,23–26)

D Uczniowie Jezusa, którzy wszystko zostawili i ich zapłata (Mt 19,27–30)

C' Przypowieść o hojnym właścicielu winnicy (Mt 20,1–16)

G' Trzecia zapowiedź męki i zmartwychwstania (Mt 20,17–19)

E Prośba matki synów Zebedeusza (Mt 20,20–23)

F Służba uczniów Jezusa (Mt 20,24–28)

E' Prośba dwóch niewidomych (Mt 20,29–34)

Analiza struktury Mt 19,1–20,34 wskazuje, że występują trzy triady. W każdej triadzie w centrum jest perykopa mówiąca o tych, którzy poszli za Jezusem w radykalny sposób: uczynili się eunuchami ze względu na królestwo niebios (Mt 19,10–12), ci co wszystko zostawili i poszli za Jezusem otrzymają stokroć więcej i życie wieczne (Mt 19,27–30), gdzie istotą pójścia za Jezusem jest służba (Mt 20,24–28). Pierwszą triadę (A-B-A') tworzy tematyka: małżeństwo – bezżenność – dzieci, natomiast drugą triadę (C-D-C'): zbawienie możliwe tylko u Boga – dostaną życie wieczne – Bóg daje zbawienie (denara), zaś trzecią triadę (E-F-E'): prośba – służba – prośba. Triady te są oddzielone od siebie dwoma perykopami (G, G'), co też wydaje się nie bez znaczenia¹³. Trzy centralne perykopy z każdej triady tworzą także triadę (B-D-F), w której centralną jest perykopa mówiąca o zapłacie dla uczniów (Mt 19,27–30). Należy także podkreślić, że każda z triad

8 Antoni Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2008), 242–302.

9 Leske, „Ewangelia według św. Mateusza”, 1136; 1185–1188.

10 Alberto Mello, *Evangelo secondo Matteo. Commento midrashico e narrative* (Bose: Edizioni Qiqajon, 1995), 333–334.

11 Leske, „Ewangelia według św. Mateusza”, 1136.

12 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 244–302.

13 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, 67.

wykazuje strukturę chiastyczną, podkreślając tym samym centralną perykopę¹⁴. Za taką oceną struktury Mt 19,1–20,34 przemawia upodobanie Mateusza do liczb, zwłaszcza liczby trzy¹⁵.

1.2. Delimitacja

Wśród badaczy nie ma zgody co do tego, czy Mt 19,10–12 traktować jako odrębną jednostkę tekstu, czy fragment większej całości. Część autorów traktuje ją jako jedną całość z Mt 19,1–12 (względnie Mt 19,3–12), z jednoczesnym podkreśleniem jej autonomii lub jako jednostki strukturalnej niższego rzędu¹⁶. Inni natomiast zwracają uwagę, że wersety 10–12 wyraźnie odbiegają od tych, które je poprzedzają, zarówno pod względem osób, jak i treści. Dlatego też traktują wersety 10–12 jako odrębną perykopę, stanowiącą autonomiczną całość równorzędną z Mt 19,1–9¹⁷.

Za wydzieleniem perykopy Mt 19,10–12 jako oddzielnej jednostki przemawiają przede wszystkim występujące w niej osoby oraz treść. W Mt 19,3–9 Jezus prowadzi rozmowę z faryzeuszami. Natomiast w Mt 19,10–12 słuchaczami Jezusa są tylko Jego uczniowie¹⁸. Zmieniło się miejsce, otoczenie i nie ma już faryzeuszy. Sugerować może to fakt, że uczniowie zazwyczaj na osobności prosili o wyjaśnienia poruszanych wcześniej przez Mistrza kwestii¹⁹. W wersecie 10 uczniowie zwracają się do Jezusa, stwierdzając, że nie warto się żenić. Redakcyjne pochodzenie tego wersetu nie budzi wątpliwości²⁰. Wypowiedź uczniów jest swoistego rodzaju wprowadzeniem do krótkiej mowy o bezżeństwie,

14 Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 60.

15 Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 62; *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. Ryszard Rubinkiewicz (Poznań: Pallottinum, 1996), 179; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, 32, 67.

16 Dale C. Allison, „Matthew”, w: *The Gospels. The Oxford Bible Commentary*, red. John Muddiman, John Barton (Oxford: Oxford University Press, 2010), 30; Józef Homerski, *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Ewangelia według św. Mateusza. Tłumaczenie, wstęp i komentarz* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 1995), 113–114; McKenzie, „The Gospel according to Matthew”, 96; Mello, *Evangelo secondo Matteo. Commento midrashico e narrative* (Bose: Edizioni Qiqajon, 1995), 333–338; Leske, „Ewangelia według św. Mateusza”, 1185–1186; Ulrich Luz, *Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament. Das Evangelium nach Matthäus. I/3* (Düsseldorf–Zürich–Benziger: Patmos Verlag, 1997), 88; Henry Wansbrough, „St Matthew”, w: *A New Catholic Commentary on Holy Scripture*, red. Reginald C. Fuller, Leonard Johnston, Conleth Kearns (New York: Nelson, 1979), 937.

17 Warren Carter, *Households and Discipleship. A Study of Matthew 19–20* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1994), 69; Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 75; Langkammer, *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia*, 176; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 253–254; Kazimierz Romaniuk, Augustyn Jankowski, Lech Stachowiak, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, t. 1 (Poznań–Kraków: Pallottinum, 1999), 113.

18 Francis J. Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy. A redactional and form critical study”, *Journal for the Study of the New Testament* 2 (1979): 46; Francis J. Moloney, *A Hard Saying: The Gospel and Culture* (Collegeville: The Liturgical Press, 2011), 42–43.

19 Donald A. Hagner, *Word Biblical Commentary: Volume 33B: Matthew 14–28* (Grand Rapids: Zondervan 1995), 550.

20 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254; Luz, *Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, 91.

ale też jest łącznikiem z poprzednią perykopą²¹. Za przypisaniem tego wersetu do omawianego logionu przemawia przede wszystkim zmiana osób zwracających się do Jezusa, stąd można stwierdzić, że perykopa Mt 19,10–12 zaczyna się od słów narratora: „Mówią Mu uczniowie” (w. 10a).

O odrębności Mt 19,10–12 świadczy także paralelizm w strukturze rozdziału Mt 19 i Mk 10. Mk 10,2–9 jest paralelny do Mt 19,3–9 (dyskusja Jezusa z faryzeuszami o małżeństwie), a także Mk 10,13–16 jest paralelny do Mt 19,13–15 (błogosławieństwo dzieci). Perykopa Mk 10,10–12, tak jak w Mt 19,10–12, jest kontynuacją tematu poruszonego w czasie rozmowy Jezusa z faryzeuszami, jednak tu wyraźnie jest podkreślone, że zmieniają się miejsce i osoby: „W domu uczniowie raz jeszcze pytali Go o to” (Mk 10,10)²².

Należy zwrócić uwagę, że Mateusz Ewangelista poruszając temat bezżenności oparł się na wcześniejszych przekazach, które obejmowały werset 12. Jezus mówi tu o celu i funkcji życia wcelibacie²³. Argumentem za wydzieleniem tej perykopy jako oddzielnej jednostki jest też użycie przez Jezusa słowa „eunuchowie” (*eunouchoi*), które ma wyraźnie zabarwienie pejoratywne, co także sugeruje zmianę scenerii i osób, które są adresatami Jego nauczania. Główną tematyką jest tu bezżenstwo ze względu na królestwo niebios, w przeciwieństwie do wcześniejszego nauczania o małżeństwie i rozwodach. Wersety 11 i 12 wydają się w tym wypadku łączyć z wersem 10, który jest dziełem ewangelisty, a tym samym wskazuje, że cała perykopa jest wyraźnie autonomiczną całością zamierzoną przez redaktora²⁴.

Większych trudności nie sprawia wydzielenie końcowej granicy tej perykopy, gdyż wyznaczają ją słowa Jezusa o charakterze konkludującym: „Kto może pojąć, niech pojmuje!” (w. 12d). Wyraźne i niebudzące zastrzeżeń jest też rozpoczęcie kolejnej perykopy: „Wtedy przyniesiono Mu dzieci” (Mt 19,13). Pojawia się nowa scena, nowe osoby i inna tematyka.

1.3. Przekład

We wszystkich ważniejszych współczesnych polskich przekładach Nowego Testamentu (Biblia Tysiąclecia, Biblia Paulistów, Biblia Pierwszego Kościoła, Biblia Poznańska, Biblia Warszawsko-Praska) w przypadku badanej perykopy zauważalna jest ogólna tendencja do bardziej interpretacyjnego tłumaczenia tekstu, co prawdopodobnie jest związane z pozbyciem się niezręcznych słów występujących w tekście, mianowicie rzeczownika „eunuchowie” oraz czasownika „czynić eunuchem”, tj. kastrować, w nauce

21 William A. Heth, Gordon J. Wenham, *Jesus and Divorce: The Problem with the Evangelical Consensus* (Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1984), 54.

22 Marian Wolniewicz, „Beżżenstwo dla Królestwa Bożego (Mt 19,10–12)”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1, 10 (1957): 23; Roman Bartnicki, „Pouczenie uczniów o dobrowolnej bezżenności (Mt 19,10–12)”, w: *Stworzył Bóg człowieka na swój obraz. Księga pamiątkowa dla Biskupa Profesora Mariana Gołębińskiego w 65. rocznicę urodzin*, red. Waldemar Chrostowski (Warszawa: Vocatio, 2002), 53.

23 Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 42, 47; Moloney, *A Hard Saying*, 36, 44; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 133–140.

24 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

Jezusa, a zastąpienia ich terminami „bezzenni” oraz „niezdadni/niezdolni do małżeństwa”. Tego rodzaju praktyka może być zrozumiała z punktu widzenia współczesnego odbiorcy, jednak warto wrócić do oryginalnego brzmienia perykopy, ponieważ dzięki tym mocnym i dosadnym słowom Jezusa można lepiej zrozumieć głębię Jego myśli i nauki.

Tłumaczenie perykopy Mt 19,10–12 przedstawia się następująco²⁵:

- ¹⁰ „Mówią Mu uczniowie [Jego]:
«Jeśli tak ma się sprawa mężczyzny z żoną, nie opłaca się żenić».
- ¹¹ On zaś powiedział im:
«Nie wszyscy pojmują słowo [to], lecz ci, którym zostało dane.
- ¹² Są bowiem eunuchowie, którzy z łona matki takimi się urodzili;
i są eunuchowie, których ludzie uczynili eunuchami;
i są eunuchowie, którzy sami siebie uczynili eunuchami ze względu
na królestwo niebios.
Kto może pojąć, niech pojmuje!»”.

1.4. Gatunek

Pod względem literackim Mt 19,10–12 jest rozmową wpisaną w szerszy kontekst naracyjny: *W drodze do Jerozolimy* (Mt 19,1–20,34)²⁶. Dialog Jezusa z uczniami składa się z dwóch części: najpierw pytanie – wypowiedź uczniów (w. 10), a następnie dłuższa odpowiedź Jezusa (ww. 11–12)²⁷.

Mowa Jezusa jest przykładem gatunku literackiego *maszal*. Najogólniej, jest to przypowieść, chociaż mająca znacznie szersze znaczenia niż w klasycznym ujęciu. Może mieć charakter przysłowia, mądrościowej sentencji, bajki, alegorii czy też zagadki²⁸. Występująca tu spiralna struktura frazy (w. 12a–c) jest typowa dla tego gatunku literackiego²⁹, którego istotą jest język obrazowy. Jest to egzemplifikacja, która pozwala zrozumieć głębsze treści. Posługując się formą *maszal*, Jezus dołącza do powszechnie znanego znaczenia słowa „eunuchowie” jego sens metaforyczny³⁰, który ukazuje prawdziwe

²⁵ Podstawą zaproponowanego przekładu własnego perykopy Mt 19,10–12 jest wydanie krytyczne tekstu greckiego w: *Nowy Testament Grecki i Polski*, red. Roman Bogacz, Roman Mazur = tekst grecki: Nestle Eberhard, Edwin Nestle, *Novum Testamentum Graece, Nestle-Aland wyd. 28*, red. Kurt Aland, Barbara Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger = tekst polski: *Biblia Tysiąclecia* (Poznań: Pallottinum, 2017), 60–61.

²⁶ Leske, „Ewangelia według św. Mateusza”, 1136.

²⁷ Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

²⁸ Jankowski, „Beżzenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, 33; Antoni Paciorek, *Przypowieści Jezusa. Wprowadzenie i objaśnienie* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2013), 19, 77–83; Anna Świderkówna, *O przypowieściach, św. Pawle i Apokalipsie* (Kraków: Wydawnictwo M, 2014), 5–6.

²⁹ Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 50; Moloney, *A Hard Saying*, 47–48.

³⁰ Hagner, *Word Biblical Commentary*, 551; Stephen C. Barton, *Discipleship and Family Ties in Mark and Matthew* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 201.

znaczenie radykalnego pójścia za Nim. Słowo „eunuchowie” (w. 12c) jest przykładem synekdochy³¹. Eunuchem jest w tym wypadku nie tylko Jezus, ale też każdy uczeń, który decyduje się za Nim iść w całkowitym oddaniu się Jemu.

Za gatunkiem *maszal* przemawiają charakterystyczne dla niego i semickiego kręgu kulturowego zastosowane w perykopie figury literackie³². Zastosowano tu pewnego rodzaju paralelizm charakterystyczny dla hebrajskiej poezji³³. Wydaje się, że jest to, choć nieco zmodyfikowany, paralelizm klimaktyczny (klimaks – gradacja, stopniownie)³⁴, gdzie jak po drabinie wchodzi się na kolejne poziomy rozumienia, kim są eunuchowie. Trzykrotne odwołanie się do słowa „eunuchowie” wskazuje na hebrajskie upodobanie do liczb³⁵. Ponadto użycie tego słowa wskazuje na zastosowanie retorycznego środka wyrazu, jakim jest anafora, czyli powtórzenie jednego wyrazu na początku kolejnych części zdania. Posłużenie się taką figurą literacką pozwala na wzmocnienie siły wyrazu, sensu jego znaczenia w przypowieści.

W mowie Jezusa można zauważyć także figury literackie oparte na brzmieniu. Są to: aliteracja, czyli powtarzanie się tego samego dźwięku spółgłoskowego na początku kolejnych wyrazów – *chōrein chōreitō* (Mt 19,12d)³⁶ oraz figura etymologiczna (odmiana paronomazji), która polega na zestawieniu ze sobą słów na podstawie brzmienia – *eunouchoi eunouchisthēsan* (w. 12b), *eunouchoi eunouchisan* (w. 12c), *chōrein chōreitō* (w. 12d)³⁷. Jest to niejako gra słów, która zmusza słuchacza do refleksji, co jest istotne w *maszalu*.

Powyższe figury, a także struktura spiralna, wskazują na dynamikę oraz rytmikę tekstu w Mt 19,12, co jest jedną z głównych cech poezji semickiej³⁸. Jest to ślad ustnego przekazu, który następnie został spisany. Treść wersetu 12 jest raczej echem źródła, czyli nauczania Jezusa i tradycji ustnego przekazu, a nie redakcyjnym zabiegiem autora Ewangelii. Na takie rozumienie wskazuje też fakt, że rytmika była zabiegiem pedagogicznym ułatwiającym zapamiętywanie, utrwalenie danych treści, co było ważne w przypowieściach³⁹.

Rozmowa z badanej perykopy doskonale wpisuje się w narracyjną część Ewangelii Mateusza. Czytelnik ma tu do czynienia z gatunkiem literackim *maszal*, co podkreślają również użyte figury literackie. Mowa Jezusa jest spięta w klamry inkluzji (ww. 11b i 12d), co pomaga zamknąć Jego myśl, a tym samym niejako w chiastycznym układzie

31 Stanisław Bazylewski, *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010), 148–149.

32 Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 50; Moloney, *A Hard Saying*, 47–48.

33 Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 59–60; *Wstęp do Nowego Testamentu* 181; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, 67.

34 Bazylewski, *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*, 137–146.

35 Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 62; *Wstęp do Nowego Testamentu* 179; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, 66–67.

36 Bazylewski, *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*, 138.

37 Bazylewski, *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*, 138–139.

38 Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 50; Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 62; Moloney, *A Hard Saying*, 48.

39 *Wstęp do Nowego Testamentu*, 182.

wskazać, że to, co jest w środku, jest najważniejsze⁴⁰. Wskazuje to wyraźnie na semicki charakter wypowiedzi Jezusa – *ipsissima verba Jesu*⁴¹.

1.5. Struktura

Omawiana perykopa jest krótka i składa się z trzech wersetów. Tworzą one dwie podstawowe części: A – pytanie uczniów, czy ich stwierdzenie, na temat małżeństwa (Mt 19,10) oraz B – odpowiedź Jezusa, która jest nieco dłuższa, a wręcz ma charakter krótkiej mowy (Mt 19,11–12)⁴². Proponuje się następującą strukturę Mt 19,10–12, będącą uszczegółowieniem propozycji A. Paciorka⁴³:

- A¹ narrator (w. 10a)
- A² wątpliwości uczniów na temat małżeństwa (w. 10b)
- B¹ narrator (w. 11a)
- B² odpowiedź Jezusa – mowa o eunuchach (ww. 11b–12):
  - b₁ rozpoczęcie wypowiedzi – tajemnica bezżeństwa (w. 11b)
  - b₂ rozwinięcie wypowiedzi – kategorie eunuchów (w. 12a–c)
    - b_{2a} eunuchowie z narodzenia (w. 12a)
    - b_{2b} eunuchowie uczynieni przez ludzi (w. 12b)
    - b_{2c} eunuchowie ze względu na królestwo niebios (w. 12c)
  - b₃ zakończenie wypowiedzi – zachęta do zrozumienia (w. 12d)

Należy pokreślić, że mowa Jezusa o eunuchach (B) jest wyraźnie trzyczęściowa. Pierwsza część (b1: w. 11b) jest rozpoczęciem wypowiedzi i wskazaniem na tajemnicę bezżeństwa. Druga część (b2: w. 12a–c) jest złożona z trzech stychów, które zawierają kategorie eunuchów (*b2a-b2b-b2c*). Natomiast trzecia część – zakończenie mowy – zawiera parenetyczną formułę końcową (b3: w. 12d), która doskonale współgra z pierwszą częścią, w czym można dopatrzeć się redakcyjnej ingerencji autora Ewangelii⁴⁴. Zaproponowana struktura pozwala na dostrzeżenie semickiego ducha badanej perykopy oraz jej wewnętrznego bogactwa strukturalnego: *maszal* (b2) ze spiralną strukturą frazy (*b2a-b2b-b2c*) objęty klamrą inkluzji (b1 i b3).

40 Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 59–60; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, 67.

41 Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 42, 47; Moloney, *A Hard Saying*, 36, 44; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 133–140.

42 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

43 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

44 Bartnicki, „Pouczenie uczniów o dobrowolnej bezżenności”, 53.

2. Analiza egzegetyczna tekstu

Analiza egzegetyczna Mt 19,10–12 została poprowadzona na podstawie przyjętych struktur składających się z dwóch głównych części: *wątpliwości uczniów na temat małżeństwa* (w. 10) i *mowa o eunuchach* (ww. 11–12), która z kolei została podzielona na trzy jednostki strukturalne niższego rzędu.

2.1. Wątpliwości uczniów na temat małżeństwa (Mt 19,10)

Pierwszy werset badanego logionu składa się z krótkiej wstawki narracyjnej (w. 10a) oraz wypowiedzi uczniów (w. 10b), co jest kontynuacją tematyki małżeństwa i rozwodów z poprzedniej perykopy (zob. Mt 19,3–9), przy czym nie pojawiają się tu już faryzeusze. Rzecz dzieje się w zamkniętym gronie Jezusa i Jego uczniów, którzy mieli w zwyczaju komentować i prosić Mistrza o wyjaśnienia na osobności, co było wówczas powszechnym zwyczajem panującym wśród uczniów, zwłaszcza w sytuacjach, gdy chodziło o jakieś trudne lub kontrowersyjne zagadnienia⁴⁵.

Wypowiedź uczniów wydaje się nie być do końca jasna. Wysłuchali wcześniej pouczenia Jezusa o trwałości, jedności i nierozzerwalności małżeństwa (zob. Mt 19,4–6). Jezus ograniczył możliwość oddalenia żony, zawężając ją tylko do sytuacji nierządu (por. Mt 19,9). Wskazał także w tym przypadku na zakaz powtórnego małżeństwa. Zdaje się, że uczniowie nie uchwycili radykalnego charakteru nauczania Jezusa. Sądząc po ich komentarzu, widzieli to w dość wąski sposób. Może wręcz dziwić niezrozumienie myśli Jezusa, a nawet szokować pragmatyzm uczniów⁴⁶. W tym ujęciu wypowiedź uczniów traktuje się jako pewnego rodzaju sprzeciw wobec radykalnego nauczania Jezusa o rozwodzie⁴⁷.

W greckim tekście wypowiedzi uczniów pojawia się rzeczownik *aitia*, który we wszystkich współczesnych polskich przekładach jest tłumaczony jako „sprawa”. Jedynie Remigiusz Popowski oraz Michał Wojciechowski tłumaczą go jako „odpowiedzialność”⁴⁸. Generalnie do przyjęcia jest takie tłumaczenie, ale słowo to ma znacznie szerszy zakres znaczeniowy, mianowicie „powód, związek, relacja”. Gdy uwzględni się bogactwo znaczeniowe tego rzeczownika, to wówczas dopiero widać, że uczniom chodzi nie tyle o sprawę, co raczej o relację i związek mężczyzny (*anthrōpos*) z kobietą (*gynē*). W tym kontekście niebezpieczeństwo zawarcia nierozzerwalnego związku małżeńskiego z kobietą, z której mąż nie byłby zadowolony, stanowiłoby w mniemaniu uczniów zbyt

45 Hagner, *Word Biblical Commentary*, 550.

46 Hagner, *Word Biblical Commentary*, 550; Zdzisław Żywica, „Małżeństwo a dobrowolna bezżenność uczniów Jezusa (Mt 19,1–12)”, *Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne* 69 (2004): 73; Élian Cuvillier, „Torah Observance and Radicalization in the First Gospel. Matthew and First-Century Judaism. A Contribution to the Debate”, *New Testament Study* 55 (2009): 156; Jankowski, „Beżenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, 32.

47 Heth, Wenham, *Jesus and Divorce*, 54.

48 *Grecko-Polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kluczem gramatycznym, z kodami Stronga i Popowskiego oraz pełną transliteracją greckiego tekstu*, tłum. Remigiusz Popowski, Michał Wojciechowski (Warszawa: Voco, 2014), 103.

duże ryzyko⁴⁹. Z tego powodu, skoro rozwód jest niedopuszczalny, to uczniowie stwierdzają, że *ou symferei gamēsai*, „nie opłaca się żenić” (Mt 19,10b). Czasownik *symferō* z przeczeniem występujący łącznie z czasownikiem w bezokoliczniku (*gamēsai*, „żenić się”) tłumaczy się jako „(nie) jest korzystne, pożyteczne, lepsze dla kogoś”, a nawet „(nie) jest zyskowne, opłacalne”. Wskazuje on na pragmatyczne myślenie uczniów, którzy w ten sposób ograniczyli wypowiedź Jezusa⁵⁰. Wpisuje się to jednak w żydowskie pojmowanie małżeństwa jako umowy, kontraktu, który w razie potrzeby można rozwiązać.

Niektórzy uczeni jednak zwracają uwagę, że wypowiedź uczniów z wersetu 10 ma charakter przejściowy i jej sens mógłby być interpretowany w nieco inny sposób. Otóż należałoby przyjąć, że uczniowie, wypowiadając swoją opinię, wyciągnęli wniosek w odniesieniu do bezżeństwa i celibatu z nauczania Jezusa znajdującego się w poprzedniej perykopie. Przemawia za tą opinią fakt, że Jezus, po uwadze uczniów, nie wraca do tematu małżeństwa, ale podejmuje kwestie celibatu w mowie o eunuchach (Mt 19,11–12)⁵¹. Na wypowiedź uczniów, że *ou symferei gamēsai*, „nie opłaca się żenić” (w. 10b) można także spojrzeć z innej perspektywy niż pragmatyczna. Takie stwierdzenie mogło być rezultatem wzbudzenia wewnętrznej odpowiedzialności, którego domaga się każdy ważny wybór życiowy⁵². Biorąc pod uwagę różne możliwości interpretowania wypowiedzi uczniów, że „nie opłaca się żenić”, wydaje się, iż najbardziej przekonujące jest rozumienie jej jako rezultatu pragmatycznego patrzenia uczniów na rygorystyczne nauczanie Jezusa o małżeństwie.

Uwaga narracyjna (w. 10a), która stwierdza, że jest to wypowiedź uczniów, wskazuje na pracę redaktora. Zastosowanie figury literackiej, jaką jest brachylogia, tj. zwięzłość, w stwierdzeniu: „Jeśli tak ma się sprawa mężczyzny z żoną, to nie opłaca się żenić” (w. 10b)⁵³, może również świadczyć o redakcyjnym pochodzeniu. Ponieważ wypowiedź ta jest skondensowana, treść całego wersetu 10 powinno się traktować jako sumaryczne zebranie myśli uczniów. W takim rozumieniu wypowiedź uczniów w wersecie 10 doskonale wkomponowuje się w strukturę perykopy Mt 19,10–12, stanowiąc jednocześnie łącznik z poprzednią perykopą (Mt 19,3–9) oraz punkt wyjścia do mowy Jezusa o eunuchach (Mt 19,11–12)⁵⁴.

2.2. Mowa o eunuchach (Mt 19,11–12)

Analiza mowy o eunuchach (Mt 19,11–12) zostanie omówiona w trzech paragrafach, które odzwierciedlają trzy części mowy Jezusa: rozpoczęcie – tajemnica bezżeństwa

49 Allison, „Matthew”, 60; Hagner, *Word Biblical Commentary*, 550; Jankowski, „Beżzenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, 32.

50 Romaniuk, Jankowski, Stachowiak, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, 113.

51 Allison, „Matthew”, 60.

52 Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 135.

53 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254; Luz, *Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, 91.

54 Heth, Wenham, *Jesus and Divorce*, 54.

(Mt 19,11), rozwinięcie – kategorie eunuchów (Mt 19,12a–c) i zakończenie – zachęta do zrozumienia (Mt 19,12d).

2.2.1. Tajemnica bezżeństwa (Mt 19,11)

Werset 11 w swojej aktualnej formie, składający się z narracyjnego wprowadzenia i początku mowy Jezusa, prawdopodobnie jest dziełem redakcyjnym ewangelisty⁵⁵. Początek wypowiedzi Jezusa: *ou pantēs chōrousin ton logon [touton]*, „Nie wszyscy pojmują słowo [to]” (w. 11b) stanowi Jego odpowiedź na wcześniejsze stwierdzenie uczniów (w. 10). Czasownik *chōreō* może być tłumaczony jako „iść”, „odchodzić”, „opuścić”, „postępować”. Jednak w badanej perykopie, występując z biernikiem, przybiera znaczenie „pojmować”, „rozumieć”. Czynność „pojmowania” oznacza nie tylko poznanie intelektualne, ale również pociąga za sobą skuteczną postawę woli, która akceptuje i wprowadza w życie poznana prawdę⁵⁶. Centralnym punktem wersetu 11 jest wyrażenie *ton logon [touton]*, „słowo [to]”, w którym zaimek *touton*, „to”, nie występuje we wszystkich kodeksach, wskazując, że został wprowadzony przez kopistów dla lepszego zrozumienia tekstu. W interpretacji wersetu 11 problemem jest to, do czego odnosi się wyrażenie „słowo [to]”, gdyż egzegeci wskazują na trzy możliwości, mianowicie: (1) do Mt 19,19,3–9 lub Mt 19,9, a więc do nauczania Jezusa o rozwodzie; (2) do Mt 19,10, czyli wniosku uczniów wynikającego z nauczania Jezusa; (3) do Mt 19,12, a więc wprowadza mowę o eunuchach⁵⁷.

Niektórzy uczeni uważają, że wyrażenie „słowo [to]” odnosi się do Mt 19,3–9, lub też do Mt 19,9⁵⁸. W żydowskim społeczeństwie sens rozwodu dostrzegano w możliwości powtórnego małżeństwa. Jezus odrzucał taką możliwość, co dla uczniów było trudne i stąd ich jednoznaczne stwierdzenie, że w tych okolicznościach „nie warto się żenić” (w. 10b)⁵⁹. W tej perspektywie Jezus stara się pogłębić temat poruszany w Mt 19,3–9, a zwłaszcza w wersecie 9 tej perykopy. Z tego punktu widzenia właściwe zrozumienie nauczania Jezusa w sprawie małżeństwa jest możliwe tylko dla tych, którym „zostało dane” (*dedotai*). Werset 11 może sugerować, że nauka Jezusa o małżeństwie i rozwodzie jest przyczyną podziału: niektórzy są w stanie ją przyjąć i realizować w swoim życiu, natomiast niektórzy jej nie przyjmują⁶⁰. W takim ujęciu należałoby Mt 19,12 rozumieć w ten sposób, że bezżennymi ze względu na królestwo niebios są ci, którzy po uza-

55 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

56 Wolniewicz, „Bezżeństwo dla Królestwa Bożego”, 26.

57 Allison, „Matthew”, 60; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254–255; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 137.

58 Np. Dom J. Dupont, *Mariage et divorce dans l’Evangile. Matthieu 19:3–12 et parallèles* (Paris: Desclée de Brouwer, 1959), 166–174.

59 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 255.

60 Heth, Wenham, *Jesus and Divorce*, 54–55; Ben Witherington III, *Matthew. Bible Commentary* (Macon: Smyth & Helwys Publishing, 2006), 364; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 255.

sadnionym oddaleniu żony pozostają bezzenni⁶¹. Niektórzy egzegeci uważają, że takie rozumienie jest mało prawdopodobne, ponieważ wtedy treść wersetu 12 dotyczyłaby tylko tych, którzy zostawili swoje żony, przy jednoczesnym nakazie pozostania samotnymi. Bezżeństwo jest jednak czymś wyjątkowym, czymś, co jest do zaakceptowania tylko przez niektórych, podczas gdy nauczanie Jezusa o rozwodzie z pewnością jest dla wszystkich. Bezżeństwo nie jest nakazem, a propozycją, rekomendacją⁶².

Część uczonych sądzi, że bardziej prawdopodobne jest odniesienie wyrażenia „słowo [to]” do Mt 19,10, a więc do wniosku o beżzenności, jaki uczniowie wyciągnęli z nauki Jezusa o małżeństwie i rozwodzie (zob. Mt 19,3–9)⁶³. Należy podkreślić, że Jezus nie wraca do tematu małżeństwa, ale podejmuje kwestię celibatu, na co zwracają uwagę uczniowie, stwierdzając, że „nie opłaca się żenić” (w. 10). Jezus podejmuje i rozwija wątek poruszony przez uczniów. Jednak główny nacisk został położony na kontrast między uogólnieniem uczniów, a odrzuceniem przez Jezusa powszechnego stosowania. Wyraża się to użyciem przez Jezusa kwantyfikatorów: *ou pantes*, „nie wszyscy” (w. 11), *all' hois dedotai*, „lecz ci, którym zostało dane” (w. 11) oraz *ho dynamenos chōrein chōreitō*, „kto może pojąć, niech pojmuje!” (w. 12d). Przez nagromadzenie tych kwantyfikatorów podkreśla się prawdę o tym, że Jezus sprzeciwia się propozycji uczniów. Mowa o eunuchach, zwłaszcza o ich trzecim rodzaju, ma potwierdzić beżżeństwo jako szczególne wezwanie, powołanie. Można się zastanowić, czy nie ma pewnego przeakcentowania tego zagadnienia we wspólnocie ewangelisty. Z całą pewnością w świecie hellenistycznym wzrastało zamiłowanie do ascezy, w tym także do celibatu⁶⁴.

Wreszcie są egzegeci, którzy wyrażenie „słowo [to]” (w. 11) odnoszą bezpośrednio do Mt 19,12a–c, czyli traktują je jako wprowadzenie do mowy o eunuchach⁶⁵. Stwierdzenia odnoszące się do „pojmwania/rozumienia”, mianowicie „nie wszyscy pojmują” (w. 11) oraz „kto może pojąć, niech pojmuje!” (w. 12d), stanowią inkluzję dla tej mowy⁶⁶.

Poszukując odpowiedzi na pytanie, do czego odnosi się wyrażenie „słowo [to]”, wydaje się, że najwłaściwsze spojrzenie na nie powinno obejmować łączne odwołanie się do Mt 19,10 oraz Mt 19,12⁶⁷. W takim rozumieniu Jezus wykorzystując wypowiedź uczniów „nie warto się żenić” (w. 10b) do niej odnosi wyrażenie „słowo [to]”, ale jednocześnie jako punkt wyjścia dla mowy o eunuchach, to samo wyrażenie dotyczy również eunuchów dla królestwa niebios⁶⁸. W tym świetle badana perykopa Mt 19,10–12 jawi się jako odrębna, autonomiczna jednostka tekstualna. Perykopa Mt 19,3–9 mówiła niejako

61 Luz, *Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, 107; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 136–137.

62 Allison, „Matthew”, 60; Heth, Wenham, *Jesus and Divorce*, 56.

63 Heth, Wenham, *Jesus and Divorce*, 55.

64 Allison, „Matthew”, 60.

65 Josef Blinzler, „eisin eunouchoi”, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche* 48 (1957): 254–270.

66 Jankowski, „Beżzenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, 33.

67 Cuvillier, „Torah Observance and Radicalization in the First Gospel”, 156.

68 Hagner, *Word Biblical Commentary*, 550.

o drodze małżeństwa, tu natomiast mamy do czynienia z drogą bezżeństwa. Za takim rozumieniem przemawia stwierdzenie, że pojąć, a co za tym idzie również realizować w swoim życiu, mogą jedynie ci, którym pełne zrozumienie „zostało dane (*dedotai*)” (w. 11b). Czasownik *didōmi* został tutaj użyty w stronie biernej, co może wskazywać na działanie samego Boga (tzw. *passivum divinum*), a mianowicie może świadczyć o łasce powołania przez Boga⁶⁹. Istota tajemnicy bezżeństwa tkwi w tym, że jest ono darem. Wybór takiego sposobu życia, pójście tą drogą jest czymś wyjątkowym, staje się szczególnym darem jedynie dla nielicznych, dla wybranych. Nie wszyscy są w stanie to zrozumieć, nie wszyscy też to uznają i przyjmują. O ile nauczanie Jezusa o małżeństwie jest dla wszystkich, o tyle wezwanie do bezżeństwa dotyczy tylko niektórych. Bezżenność nie jest ucieczką przed małżeństwem, co może sugerować wypowiedź uczniów, ale będąc darem staje się łaską ofiarowaną przez Boga wybranym⁷⁰.

Należy stwierdzić, że werset 11 w swej obecnej formie jest dziełem redakcyjnym ewangelisty⁷¹. Za taką opinią może przemawiać próba połączenia wersetu 10 z wersetem 12 poprzez wyrażenie „słowo [to]”, aby ukazać jedność i autonomię całej badanej perykopy. Ponadto zastosowane figury literackie mogą dowodzić redakcyjnej pracy nad tym werselem. Widoczna brachylogia (w. 11b) wskazuje na zwarte ujęcie danego zagadnienia, aby następnie przejść do głównej myśli (w. 12a–c). Użycie inkluzji (ww. 11 oraz 12d) może wskazywać zarówno na ingerencję redakcyjną, jak i potwierdzać autonomiczny charakter mowy Jezusa o eunuchach, która jest charakterystyczna dla wypowiedzi semickiej⁷².

2.2.2. Kategorie eunuchów (Mt 19,12a–c)

Jezus mówi o trzech kategoriach eunuchów, przy czym wydaje się, że dwie pierwsze (w. 12a–b) stanowią swoistego rodzaju wprowadzenie do trzeciej kategorii, ponieważ to właśnie na tych, którzy „sami siebie uczynili eunuchami ze względu na królestwo niebios” (w. 12c), spoczywa główny akcent całej mowy. Grecki termin *eunouchos* etymologicznie oznacza „tego, który strzeże łoża (małżeńskiego)”, a więc „stróża łoża (małżeńskiego)”, a później przybrał znaczenie „kastrat, rzezaniec”. Występuje 8 razy w Nowym Testamencie, z tego aż trzy razy w badanej perykopie (Mt 19,12), a pozostałe przypadki w Dziejach Apostolskich (Dz 8,27.34.36.38.39)⁷³. Natomiast w Septuagincie występuje 31 razy, stając się określeniem tych, którzy zajmują wysoką pozycję na dworze królewskim, cieszą się zaufaniem władcy (a więc oznacza „dworzanina, urzędnika”), a niekiedy prowadzili nadzór nad haremem władcy pełniąc rolę szambelana, dozorczy komnaty sypialnej⁷⁴.

69 Hugolin Langkammer, „Biblijne podstawy ślubu czystości”, *Quaestiones Selectae* 4, 3 (1996): 44.

70 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 255.

71 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

72 Gądecki, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 59–60; *Wstęp do Nowego Testamentu*, 181; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*, t. 1, cz. 1, 67.

73 Hagner, *Word Biblical Commentary*, 551.

74 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 255.

Ważny w w. 12 jest czasownik *eunouchidzō*, „czynić eunuchem; kastrować, trzebić”. Gdy jest użyty w czasie przeszłym dokonanym w stronie biernej (*aoristus passivum*; tj. *eunouchisthēsan*), wówczas znaczy „zostali uczynieni eunuchami (przez kogoś)”, tj. „zostali wykastrowani” (w. 12b). Natomiast gdy ten czasownik jest użyty w czasie przeszłym dokonanym w stronie czynnej (*aoristus activum*; tj. *eunouchisan*) z zaimkiem w bierniku (*heautous*), wówczas całe wyrażenie znaczy „zrobili eunuchami samych siebie”, tj. „wykastrowali samych siebie”⁷⁵.

Jezus w swojej mowie wymienia trzy grupy eunuchów. W przypadku dwóch pierwszych, a więc „tych, którzy się takimi urodzili” oraz „tych, których ludzie takimi uczynili” (w. 12a–b), ich dosłowne rozumienie nie wzbudza żadnych wątpliwości, czy też dyskusji, gdyż były to kategorie osób obecnych w środowisku żydowskim⁷⁶. Można byłoby spodziewać się podobnego zrozumienia słuchając mowy Jezusa w odniesieniu do trzeciej grupy eunuchów. Początkowo odnosi się takie wrażenie, gdy słyszy się o mężczyznach, którzy samych siebie uczynili eunuchami, a więc sami się wykastrowali. Gdy jednak w drugiej części tej wypowiedzi podana jest motywacja takiego postępowania, mianowicie *dia tēn basileian tōn ouranōn*, „ze względu na królestwo niebios” (w. 12c), wówczas następuje radykalna zmiana rozumienia, polegająca na przejściu z płaszczyzny literalnej na metaforyczną. Słowo *eunouchos*, „eunuch, kastrat”, które zwykle przybiera negatywne konotacje, zwłaszcza w kulturze żydowskiej, przybiera tutaj znaczenie pozytywne, co w konsekwencji wywołuje semantyczne napięcie, które może być rozwiązane jedynie przez metaforyczną interpretację wypowiedzi Jezusa w Mt 19,12c. Negatywna siła emocjonalna, która jest związana z tym terminem należącym do kategorii tabu, zostaje tu przekształcona w siłę pozytywną poprzez odwrócenie kategorii. Ta niezwykle mocna – wręcz ekstremalna – metafora, która jest skierowana do uczniów Jezusa (i tych, którzy się z nimi identyfikują), podkreśla, że królestwo niebios wymaga podjęcia przez człowieka radykalnych decyzji. Podobnie jak skrajna jakość tej metafory, jej retoryczny zamiar, który zaskakuje i szokuje, tak samo wymagania królestwa zmuszają do przekroczenia tradycyjnie rozumianego życia społecznego, więzi rodzinnych, poprzez życie w bezżeństwie, celibacie⁷⁷.

Pierwszą kategorię eunuchów stanowią osoby, które urodziły się niezdolne do podjęcia aktywności seksualnej, na przykład poprzez wrodzony defekt ciała (w. 12a). Drugą kategorię stanowią ci, których ludzie uczynili eunuchami, czyli niezdolnymi do założenia rodziny i posiadania potomstwa (w. 12b)⁷⁸. W tradycji biblijnej występuje zróżnicowane podejście do tego zagadnienia. Z jednej strony tolerowano praktykę bliskowschodnich dworów królewskich, gdzie eunuchowie dochodzili do wysokich stanowisk i władzy, byli

75 Langkammer „Biblijne podstawy ślubu czystości”, 44; *Grecko-Polski Nowy Testament*, 103.

76 Barton, *Discipleship and Family Ties*, 201; Hagner, *Word Biblical Commentary*, 551; Bartnicki, „Pouczenie uczniów o dobrowolnej bezżenności”, 56; Jankowski, „Beżżenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, 33.

77 Barton, *Discipleship and Family Ties*, 201.

78 Allison, „Matthew”, 60; Barton, *Discipleship and Family Ties*, 201; Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 50–51; Moloney, *A Hard Saying*, 48–49; Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 256; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 136.

zaufanymi władców i cieszyli się wielkim szacunkiem. Z drugiej zaś strony niekiedy wyrażano opinię, że eunuchowie nie powinni być dopuszczani do sprawowania różnych form kultu (zob. Pwt 23,2), a nieraz pojawiały się tendencje zaprzeczające tego rodzaju postawy dotyczące eunuchów (np. Iz 56,3–5; Mdr 3,14)⁷⁹.

Cały ciężar wersetu 12, jak również całej badanej perykopy (Mt 19,10–12), spoczywa na trzeciej grupie eunuchów. Podczas gdy w dwóch pierwszych przypadkach bezżenność nie jest przedmiotem wolnego wyboru (w. 12a–b), tak w trzecim przypadku nie podejmuje się współżycia seksualnego w rezultacie decyzji podjętej z własnej woli, ze względu na królestwo niebios (w. 12c). Zaskakujące wydaje się użycie słowa „eunuch, kastrat” w kontekście królestwa niebios. Być może Jezus celowo używa właśnie tego słowa, które posiadało pośród współczesnych Jemu słuchaczy konotacje pejoratywne, gdyż było echem takiego obelżywego nazywania Jego samego i uczniów przez przeciwników. Za takim rozumieniem mogłoby wskazywać podobne użycie obraźliwych określeń „pijak i żarłok” w odniesieniu do Jezusa (Mt 11,19). W kontekście przekonania, że zawarcie związku małżeńskiego jest obowiązkiem moralnym (zob. Rdz 1,28), określenie „eunuch” było bardzo obraźliwe. Zapewne chodzi tutaj o metaforyczne ujęcie bezżenności, o wyraźnie ironicznym zabarwieniu⁸⁰.

Właściwe zrozumienie wyboru trzeciej grupy, jako stylu życia, trzeba oprzeć na motywacji bezżenności, mianowicie *dia tēn basileian tōn ouranōn*, „ze względu na królestwo niebios” (w. 12c). Przyimek *dia* może być rozumiany w dwojaki sposób. Może on przybierać znaczenie przyczynowe: „z powodu, ze względu”, a wtedy królestwo niebios staje się motywacją, która skłania do podjęcia życia w celibacie, do wstrzemięźliwości. Pragnąc stać się uczestnikami królestwa niebios „eunuchowie”, którzy sami siebie takimi uczynili, są przepelnieni radością popychającą ich do podjęcia tak radykalnej decyzji⁸¹. Możliwe jest również rozumienie przyimka *dia* w znaczeniu celowym: „dla”, a wówczas zostanie eunuchem staje się świadomym wyborem podjętym w tym celu, aby królestwo niebios uczynić widocznym, żyjąc jego wymiarami. Królestwo jest kluczowym zagadnieniem w nauczaniu Jezusa, w którym jawi się jako rzeczywistość nadprzyrodzona, duchowa i przekraczająca świat, z jednej strony obecna tu i teraz, a z drugiej wciąż wyczekiwana i dopiero nadchodząca. Podczas gdy dla osiągnięcia tej rzeczywistości i stania się jej uczestnikiem każdy człowiek jest wezwany do dokonania wyboru, to niektórzy podejmują radykalną decyzję życia w celibacie, aby całkowicie poświęcić się Bogu i stać się uczniem Chrystusa.

Wypowiedź Jezusa o „eunuchach”, którzy sami uczynili się takimi ze względu na królestwo niebios, może bulwersować. Nikt w świecie żydowskim, jak i w środowisku chrześcijańskim, nie używał podobnej metafory na określenie bezżenności czy też

79 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 256.

80 Josef Bliznler, „Justinus Apol. I, 15,4 und Matthäus 19:11–12”, w: *Mélanges Bibliques*, red. Béda Rigaux (Duculot: Gembloux, 1970), 45–55; Cantalamessa, *Czystego serca*, 16; Andrew Apostoli, *Celibat. Wezwanie do miłości*, tłum. Anna Nowak, Beata Śmietana (Kraków: Wydawnictwo eSPe, 2005), 79–89; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 138.

81 Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 137.

celibatu. Tekst w Mt 19,10–12 jest jedynym w Biblii i literaturze pozabiblijnej, gdzie termin *eunouchos*, „eunuch, kastrat”, został użyty do wyrażenia pozytywnej rzeczywistości duchowej. Użycie tego rodzaju metafory – mocnej i szokującej – jest typową dla semickiego sposobu wyrażania się praktyką stosowania przejawiania, hiperboli zastosowanej w celu uwypuklenia potrzeby radykalizmu oraz wyjątkowości takiej drogi życia. Podobna praktyka jest stosowana w innych miejscach, gdzie Jezus mówi o nienawiści ojca i matki (Łk 14,29), utracie życia (Mt 10,39), czy też o konieczności wydłubania oka i odcięcia ręki (Mt 5,29.30). Jedynym elementem dosłownego rozumienia terminu „eunuch” w kontekście królestwa niebios (Mt 19,12) jest brak współżycia z kobietą, a co za tym idzie, brak potomstwa⁸².

Metaforyczne rozumienie terminu „eunuchowie” ze względu na królestwo niebios (Mt 19,12c) oznacza beżennych. Dlatego beżenstwo lub celibat przede wszystkim należy określić jako stan rezygnacji z małżeństwa. Takie znaczenie trzeba uwypuklić, ponieważ często beżenstwo/celibat utożsamia się z czystością, czyli wstrzymywaniem się od pożycia seksualnego, lub też z dziewictwem. Chociaż niektórzy zwracają uwagę, że terminy te można stosować zamiennie, bez czynienia różnic między nimi, ponieważ w gruncie rzeczy oznaczają tę samą rzeczywistość albo co najmniej ten sam stan życia⁸³, to jednak warto mieć na uwadze tę różnicę, która istnieje nie tylko na płaszczyźnie terminologicznej, a co za tym idzie, warto być precyzyjnym w posługiwaniu się takimi pojęciami jak beżenność, celibat, czystość, dziewictwo. Warto zwrócić uwagę, że nauczanie Jezusa na temat beżenstwa podejmuje św. Paweł w 1 Kor 7,1–40, gdzie używa słowa *agamos*, „nieżonaty, beżenny”⁸⁴.

Wyrażenie „eunuchowie, którzy sami siebie uczynili eunuchami ze względu na królestwo niebios” (Mt 19,12c) należy rozumieć jako określenie tych, którzy zrezygnowali z małżeństwa, podobnie jak uczynił to sam Jezus, ale też Jan Chrzciciel, Paweł apostoł⁸⁵, gdzie priorytetem jest praca dla królestwa niebios w obecnej ziemskiej rzeczywistości. W ten sposób królestwo niebios ma pierwszeństwo przed zobowiązaniem do zawarcia małżeństwa i posiadania dzieci (por. Rdz 1,28)⁸⁶.

2.2.3. Zachęta do zrozumienia (Mt 19,12d)

Mowę o eunuchach Jezus kończy wyrażeniem: *ho dynamenos chōrein chōreitō*, „kto może pojąć, niech pojmuje!” (Mt 19,12d). Formuła ta wprost odwołuje się do wersetu 11, z którym tworzy inkluzję, która obramowuje i uwypukla mowę o kategoriach eunuchów.

Metaforyczna część mowy (w. 12c) dotycząca tych, którzy dla królestwa niebios stali się eunuchami, beżennymi, jest możliwa do zrozumienia tylko dla niektórych – „kto

82 Jankowski, „Beżenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”, 34; Perego, *Nowy Testament a życie konsekrowane*, 136.

83 Cantalamessa, *Czystego serca*, 15.

84 Janusz Czerny, *Pierwszy List do Koryntian* (Wrocław: Wydawnictwo Tum, 2009), 339–424.

85 Żywica, „Małżeństwo a dobrowolna beżenność uczniów Jezusa (Mt 19,1–12)”, 74.

86 Hagner, *Word Biblical Commentary*, 551.

może pojąć” (w. 12d). Zastosowany tu czasownik *chōreō* („pojmować”, „rozumieć”) za drugim razem użyty jest w trybie rozkazującym *chōreitō* „niech pojmuje!” (w. 12d). Zastosowanie tego trybu podkreśla, że od tych, którym została ukazana tajemnica bezżeństwa wymaga się jej zrozumienia, a w kolejnym kroku suwerennego i szczodrego przyjęcia. Dla tych, którym zostało to dane, którzy w wolności i w pełni świadomości dokonali takiego wyboru.

To Bóg udziela łaski, zdolności do akceptacji braku małżeństwa, podążania tą drogą. Dlatego też niektórzy rezygnują z małżeństwa, żony, dzieci, aby całkowicie i niepodzielnie wszystkimi siłami pracować dla królestwa niebios. Tak więc dla uczniów Jezusa są możliwe dwie drogi: przyrodzona, czyli małżeństwo bez opcji rozwodu (zob. Mt 19,3–9) lub nadprzyrodzona, czyli celibat ze względu na królestwo niebios⁸⁷. Mogąca szokować wypowiedź Jezusa o eunuchach ma zmusić do myślenia i skłonić do przyjęcia Jego orędzia⁸⁸.

Zakończenie

Mt 19,10–12 jest odrębną i autonomiczną jednostką strukturalną w obrębie Ewangelii Mateuszowej, charakterystyczną tylko dla niej. Mamy tu do czynienia z gatunkiem literackim *maszal*, czyli przypowieścią, z charakterystyczną spiralną strukturą frazy (w. 12a–c)⁸⁹. Główny trzon mowy Jezusa dodatkowo został zamknięty w klamry inkluzji (ww. 11b i 12d), ukazując tym samym niejako w chiastycznym układzie najważniejszą część całej wypowiedzi. Ponadto zastosowane formy literackie, typowe dla semickiego sposobu wyrażania się, mogą wskazywać, że wypowiedź należy traktować jako *ipsisima verba Jesu*⁹⁰. Analiza literacka Mt 19,10–12 pozwoliła wyodrębnić dwie główne części, które stały się podstawą przeprowadzonej egzegezy: wątpliwości uczniów na temat małżeństwa (w. 10) i mowa o eunuchach (ww. 11–12).

Część pierwsza jest sumarycznym zebraniem pragmatycznych myśli uczniów na temat nauczania Jezusa o małżeństwie. Mt 19,10 stanowi jednocześnie łącznik z poprzednią perykopą (Mt 19,3–9) i punkt wyjścia do mowy Jezusa o eunuchach (Mt 19,11–12)⁹¹.

W ramach części drugiej wyodrębniono trzy jednostki strukturalne niższego rzędu: tajemnica bezżeństwa (w. 11), kategorie eunuchów (w. 12a–c) i zachęta do zrozumienia (w. 12d). Treść w. 11 jest dziełem redakcyjnym ewangelisty, w którym łączy ze sobą wersety 10 oraz 12, podkreślając jednocześnie jedność i autonomię całej perykopy⁹². Zwięzłe ujęcie zagadnienia (w. 11b) ma na celu przejście do głównej myśli Jezusa (w. 12a–c), w której wyróżnia trzy kategorie eunuchów. Dwie pierwsze grupy stanowią osoby, które

87 Langkammer „Biblijne podstawy ślubu czystości”, 44; Hagner, *Word Biblical Commentary*, 551.

88 Bartnicki, „Pouczenie uczniów o dobrowolnej bezżenności”, 58.

89 Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 50; Moloney, *A Hard Saying*, 47–48.

90 Moloney, „Matthew 19:2–12 and celibacy”, 42, 47; Moloney, *A Hard Saying*, 36, 44.

91 Heth, Wenham, *Jesus and Divorce*, 54.

92 Paciorek, *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*, t. 1, cz. 2, 254.

stały się eunuchami z powodu naturalnych defektów organizmu lub kastracji (w. 12a–b). Trzecia grupa eunuchów jest reprezentowana przez tych, którzy sami siebie uczynili eunuchami ze względu na królestwo niebios (w. 12c). Występuje tu metaforyczne rozumienie eunuchów. Jezus posługuje się hiperbolą i celowo używa słowa o zabarwieniu pejoratywnym, a nawet obraźliwym, aby wzmocnić swoją wypowiedź. Podkreśla w ten sposób, że stan bezżenny nie jest dla wszystkich i nie wszyscy go rozumieją. Przesłaniem całej perykopy Mt 19,10–12 jest to, że życie w celibacie, czyli rezygnacja z założenia rodziny, to dar dla wybranych, którzy podejmują się go ze względu na królestwo niebios.

Bibliografia

- Allison, Dale C. „Matthew”. W: *The Gospels. The Oxford Bible Commentary*, red. John Muddiman, John Barton, 27–84. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Apostoli, Andrew. *Celibat. Wezwanie do miłości*. Tłum. Anna Nowak, Beata Śmietana. Kraków: Wydawnictwo eSPe, 2005.
- Bartnicki, Roman. „Pouczenie uczniów o dobrowolnej bezżenności (Mt 19,10–12)”. W: *Stworzył Bóg człowieka na swój obraz. Księga pamiątkowa dla Biskupa Profesora Mariana Gołębiowskiego w 65. rocznicę urodzin*, red. Waldemar Chrostowski, 53–58. Warszawa: Vocatio, 2002.
- Barton, Stephen C. *Discipleship and Family Ties in Mark and Matthew*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Bazyliński, Stanisław. *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- Blinzler, Josef. „Eisin eunouchoi: Zur Auslegung von Mt 19,12”. *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche* 48 (1957): 254–270.
- Bliznler, Josef. „Justinus Apol. I, 15,4 und Matthäus 19:11–12”. W: *Mélanges Bibliques*, red. Béda Rigaux, 45–55. Duculot: Gembloux, 1970.
- Cantalamesa, Raniero. *Czystego serca*. Tłum. Maria Ausilia Gołębiowska. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2003.
- Carter, Warren. *Households and Discipleship. A Study of Matthew 19–20*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1994.
- Cuvillier, Élian. „Torah Observance and Radicalization in the First Gospel. Matthew and First-Century Judaism. A Contribution to the Debate”. *New Testament Study* 55 (2009): 144–159.
- Czerski, Janusz. *Pierwszy List do Koryntian*. Wrocław: Wydawnictwo Tum, 2009.
- Dupont, Dom J. *Mariage et divorce dans l’Evangile. Matthieu 19:3–12 et parallèles*. Paris: Desclée de Brouwer, 1959.
- Gądecki, Stanisław. *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*. Gniezno: Gaudentinum, 1992.
- Grecko-Polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kluczem gramatycznym, z kodami Stronga i Popowskiego oraz pełną transliteracją greckiego tekstu*. Tłum. Remigiusz Popowski, Michał Wojciechowski. Warszawa: Vocatio, 2014.

- Hagner, Donald A. *Word Biblical Commentary: Volume 33B: Matthew 14–28*. Grand Rapids: Zondervan, 1995.
- Heth, William A., Gordon J. Wenham. *Jesus and Divorce: The Problem with the Evangelical Consensus*. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1984.
- Homerski, Józef. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Ewangelia według św. Mateusza. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 1995.
- Jankowski, Stanisław. „Beżzenność w Piśmie Świętym i nauce Kościoła”. W: *Celibat znakiem płodności duchowej w Chrystusie. W 40-lecie encykliki „Sacerdotalis caelibatus”*, red. Ireneusz Werbiński. Scripta Theologica Thoruniensia 7, 11–51. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009.
- Langkammer, Hugolin. „Biblijne podstawy ślubu czystości”. *Quaestiones Selectae* 4, 3 (1996): 39–49.
- Langkammer, Hugolin. *Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament. Ewangelia wg św. Mateusza. Ewangelia wg św. Marka*. Poznań: Pallottinum, 2014.
- Leske, Adrian. „Ewangelia według św. Mateusza”. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny*, red. William R. Farmer, Sean McEvenue, Armando J. Levoratti, David L. Dungan. Warszawa: Verbinum, 2001.
- Luz, Ulrich. *Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament. Das Evangelium nach Matthäus. I/3*. Düsseldorf–Zürich–Benziger: Patmos Verlag, 1997.
- McKenzie, John L. „The Gospel according to Matthew”. W: *The Jerome Biblical Commentary*, red. Raymond E. Brown, Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, 62–114. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1968.
- Mello, Alberto. *Evangelo secondo Matteo. Commento midrashico e narrative*. Bose: Edizioni Qiqajon, 1995.
- Moloney, Francis J. „Matthew 19:2–12 and Celibacy. A Redactional and Form Critical Study”. *Journal for the Study of the New Testament* 2 (1979): 42–60.
- Moloney, Francis J. *A Hard Saying: The Gospel and Culture*. Collegeville: The Liturgical Press, 2011.
- Nowy Testament Grecki i Polski*, red. Roman Bogacz, Roman Mazur = Tekst grecki: Nestle, Eberhard, Edwin Nestle. *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland wyd. 28, red. Kurt Aland, Barbara Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger = Tekst polski: *Biblia Tysiąclecia*. Poznań: Pallottinum,⁵2017.
- Paciorek, Antoni. *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 1–13*. T. 1. Cz. 2. Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2005.
- Paciorek, Antoni. *Ewangelia według Świętego Mateusza. Rozdziały 14–28*. T. 1. Cz. 2. Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2008.
- Paciorek, Antoni. *Przypowieści Jezusa. Wprowadzenie i objaśnienie*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2013.
- Perego, Giacomo. *Nowy Testament a życie konsekrowane*. Tłum. K. Stopa. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2010.
- Romaniuk, Kazimierz, Augustyn Jankowski, Lech Stachowiak. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*. T. 1. Poznań–Kraków: Pallottinum, 1999.

- Ryś, Grzegorz. „Wychowanie do celibatu”. W: *Sztuka bycia księdzem: Poradnik*, red. Józef Augustyn, 229–234. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2010.
- Świderkówna, Anna. *O przypowieściach, św. Pawle i Apokalipsie*. Kraków: Wydawnictwo M, 2014.
- Wansbrough, Henry. „St Matthew”. W: *A New Catholic Commentary on Holy Scripture*, red. Reginald C. Fuller, Leonard Johnston, Conleth Kearns, 902–953. New York: Nelson, 1979.
- Witherington III, Ben. *Matthew. Bible Commentary*. Macon: Smyth & Helwys Publishing, 2006.
- Wolniewicz, Marian. „Bezżeństwo dla Królestwa Bożego (Mt 19,10–12)”. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 1, 10 (1957): 23–34.
- Wstęp do Nowego Testamentu*, red. Ryszard Rubinkiewicz. Poznań: Pallottinum, 1996.
- Żywica, Zdzisław. „Małżeństwo a dobrowolna bezżenność uczniów Jezusa (Mt 19,1–12)”. *Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne* 69 (2004): 70–74.